

BORZSÁK ISTVÁN

AZ ÉS MÉGIS MOZOG A FÖLD ÚJ KIADÁSÁNAK JEGYZETEIRŐL

Szépirodalmi könyvkiadásunk ügye — az egész nép ügye. A jó könyvek iránt napjainkban megnyilvánuló érdeklődést kielégíteni nem könnyű dolog. A kérdéssel foglalkozó tanulmányokból kitűnik, hogy az érdeklődés a magyar klasszikusok iránt a legnagyobb. Jókai, Mikszáth, Móricz műveit, Petőfi és Ady új kiadásait osztatlan örömmel fogadta a közönség, napok alatt 10—20 ezres példányszámban kelnek el. Ezekből a kiadásokból az iskolai könyvtárak is kellő mennyiséget kapnak, mégpedig központi kiutalás alapján. Ezt csak helyeselhetjük, — ha a tanulók kezébe szánt klasszikusok csakugyan fontosságuknak megfelelő gondozásban látnak napvilágot. Sajnos, nem mondhatjuk el valamennyi kiadványról, hogy sajtó alá rendezőik teljesértékű munkát végeztek.

A messzeágazó kérdésnek csak egy kis részét óhajtjuk itt érinteni. Ez a magyar klasszikusok teljes megértéséhez szükséges jegyzetek kérdése. Hogy itt milyen furcsaságok derülhetnek ki, az »Eppur si muove« friss kiadásának kapcsán mutatjuk be.

A szóbanforgó kötet végén (665—679. l.) külön »Jegyzet-szótár« világosítja fel az olvasót azoknak az idegen — főleg latin — szavaknak, kifejezéseknek, egész mondatoknak az értelméről, amelyeket Jókai lépten-nyomon használ. Senki sem követelheti meg, hogy a mai olvasók ugyanolyan jól értsék a magyarországi latinságot, mint száz, vagy százötven évvel ezelőtt egy nem is olyan vékony litterátus réteg tagjai. Erről a latinságról Jókai éppen az »Eppur si muove«-ban két alkalommal is megemlékezik. Egyszer a nádor ajkára adja — Jenőy Kálmánnal szemben — a latin nyelvnek, mint a soknemzetiségű magyar állam össze- tartójának apológiáját (417. skk. l.), de a másik »klasszikus hely« (167. l.) talán még jobban érzékelteti »második anyanyelvünk« sajátosságait. Decséry gróf és Korcza ügyvéd beszélgetésére gondolunk. A gróf »Tacitus válogatott nyelvén, Korcza úr annál keresetlenebb konyhalatinsággal« társalog. »Oh, milyen jólesik mind a kettőnek.« — írja Jókai, — »hogy kibeszélheti magát édes anyanyelvén. Azon a nyelven, amelyben nevelkedett, amelyen gondolkodik, amelyen éjjel álmban beszél, amelyen az úr istent megszólítja és viszont megérti, amely a királynak és a nemes embernek a nyelve, amely megkülönbözteti az urat a paraszttól, a férfit az asszonytól, amely a corpus iuris és a privilegiumok nyelve, a holtak és az örökké élők nyelve: a világnyelv, mely előtt mindenki meghajol, s a senki nyelve, mely senkit meg nem aláz.« Jókainak ez a kiélezetten szellemes meghatározása korántsem jelenti azt, hogy a latin kifejezések sűrű beszövéseivel éket akart volna verni az »úr és a paraszt« közé: ezen a ma már jegyzetek és szótár nélkül csakugyan kevesek számára érthető nyelven az »Eppur si muove«-ban is a kor leghaladóbb gondolatai szólaltak meg.

Mit tudunk hát meg Domokos Mátyás »jegyzet-szótárából«? A bántó sajtóhibákat (citharadeus, franc mahon, requiem aeternum, Schprachmeister, quid fuit demonstrandum, stb.) is felröhatnók, de nézzük inkább a magyarázatokat. »Akcentus« sok mindent jelent, de éppen a kérdéses helyen (45: éles-élés) nem »kiejtést«, hanem »ékezetet.« A »falszum« sem hamisság, hanem hamisítvány. A »fescennia« (már mint a versus Fescennini) ősi eredetű itáliai (nem olasz!) népi gúnydal. »Lazzaroni« nem »csöcselék«, a »facchino«-t még (hibásan »facquin«-nek írt) franciás formájában is kár volt »tróger«-nek magyarázni. A »pantomima« nem »báb«, hanem — mint a nádor lesajnáló szavai (417: histrio, citharoeus, p.) mutatják, — az ókori Rómában is megtapsolt, de a társadalomból kivetett színész. Így folytathatnók még sokáig. »Scurrilitas« (hibásan »scurillitás«) nem »disznózkodás«, hanem »bohóckodás, idétlenkedés«. »Tergiversatio« nem »tétovázás, habozás«, hanem »meghárulás, visszakozás«. Idalia nem »a szerelem országa a görög mondában«, hanem Aphrodité-Venus egyik mellékneve. Hogy értheti meg így a jegyzet

használója »az Olymp fénylakjainak« a 349. oldalon olvasható felsorolását: »lángarcú Zeusz, fényes Apolló, mosolygó Idalia, Aglaja (lásd a jegyzetet!), Thalia, Euphrosyne, a Pieridák mind...?« Jogászaink ugyancsak meglepődnének, ha a magyarázó jegyzetek összeállítójától megtudnák, hogy a »servitus« jelentése: »szolga«. És amikor Korcza ügyvéd úr »fittyet vetve« csak annyit mond: »Fungum!« (539. o.), bizony senki sem tud mit kezdeni a »gomba« magyarázattal.

Pedig szorgalomban nem volt hiba. A kötet gondozója még korrigálja is Jókait, ha »téved«. Például az »antistes« szóval kapcsolatban megállapítja, hogy »helyesen: Antisthenes (i. e. 422—371 [??]) neve, aki a cinikus iskola megalapítója volt a görög filozófiában«. Ez a magyarázat azonban alkalmasint még a magyarázónak is sántított, azért zárójelben odatette a végére: »itt: elődök«. Mi akar ez lenni? Csupán csak annyi, hogy Járai (vagyis Budai) Ézsaiás és Jókai Mór tudott latinul, Domokos Mátyás pedig kevésbé. Szó sincs itt Antisthenésről, hanem arról, hogy a csittvári krónika hőseit vallató rektor-professor így szólítja meg Barkó Pált Biróczy tettetetten együgyű válasza után: »Humanissime! Kentől okosabb beszédet várok, mint antistesétől« (vagyis elődjétől, az előtte szóló Biróczytól).

Egy másik példa a szerkesztő alaposágára. Naxos szigetéről megtudjuk, hogy »ókori város Szicíliában«. Persze volt olyan is, de Jókai itt (266. o.) félreérthetetlenül Thészeus és Ariadné mondájára, Ariadné naxosi elhagyatására céloz. Arról, hogy a lexikonok több Naxost sorolnak fel, a jámbor olvasó — vagy Jókai — igazán nem tehet. (Még szerencse, hogy nem találunk »magyarázatot« a magyar színészet hőseit felmagasztosító lelkesültség mitológikus érzékeltetésére, »az elevenen égbe repülés érzetére...«, a lángviharra, mely Romulust az égbe ragadja, a tűzszekérre, mely Eliást a paradicsomba viszi!« Iunóról viszont megtudjuk a legkevésbé jellemzőt, hogy »eredetileg holdistennő« volt.) Ugyanezt állapíthatjuk meg Hanno nevére vonatkozólag is. Igaz az, amit a jegyzetben olvasunk: »Hanno — a karthagói konzervatív párt feje; Hamilcar, majd Hannibal ellenlábása«, — csak éppen itt megint másról, a vakmerő karthagói felfedezőről van szó. Mi köze volna a konzervatív karthagói politikusnak a Kőrösi Csoma Sándor vonásait tükröző Barkó Pálhoz, ehhez a »merész, vasakarátú ifjú férfinhoz...«, ki egyedül, segélytelenül, utasítatlanul nekiindult a kietlen világnak, melyet európai utazó be nem járt soha, hogy nemzete hátrahagyott nyomait kövesse... Hős az!... az argonauták társa, Columbus vágyával, karthagói Hanno tűzlelkével...« (227. o.)

Folytathatnók az elgondolkoztató felsorolást, de nem volna értelme, mert a papírt mára is fel lehet használni. (Például klasszikusaink kiadására.) De az illetékesek talán felfigyelnek erre a néhány apróságra, és legnagyobb íróink remekei a jövőben nem ilyen magyarázatokkal ellátva jelennek meg.

ZSADÁNYI NAGY ÁRPÁD

HOZZÁSZÓLÁS AZ ÁLTALÁNOS GIMNÁZIUMOK (III. OSZTÁLY) MAGYAR IRODALMI TANKÖNYVÉHEZ

Magyar irodalomtörténet II. rész, az általános gimnáziumok III. osztálya számára. Barta János, Dallos György, Horváth Károly, Koczás Sándor, Pándi Pál és Solt Andor munkája. (Tankönyvkiadó 1953)

A könyv a XIX. század magyar irodalmáról ad átfogó képet bőséges világirodalmi szemelvényekkel.

Szerkezet szempontjából négy nagy részre tagolható:

1. Irodalmunk a reformkorban és a szabadságharc idején. Ez a legnagyobb és talán a legjobban kidolgozott rész. Elsősorban Kölcseyt, Vörösmartyt, Eötvöst, Petőfit tárgyalja ez a rész. Terjedelme 230 lap.

2. Irodalmunk az önkényuralom idején (110 lap).

3. Irodalmunk a kiegyezés korában (kb. 97 lap).

4. Világirodalmi szemelvények (90 lap terjedelemben).

A tankönyv szerzői — nagyon helyesen — számoltak azzal, hogy a magyar irodalom és a történelem tantervi koncentrációja ma még nem tökéletes, a nemzeti irodalom egyes fejlődési korszakai elé részletesebb kortörténeti bevezetést iktattak. Ezt követi — természetesen külön fejezetben — a korszak irodalmi és kulturális életének nagy vonalakban való felvázolása.